

ความเชื่อร่วมเรื่องเครื่องรางของขลังในเมืองชายแดน ไทย-ลาว-กัมพูชา

Shared Beliefs on Amulets in the Borderlands of Thailand, Laos and Cambodia

ทำนอง วงศ์พุทธ¹, นงลักษณ์ สูงสุมาลย์² และสมศรี ชัยวนิชยา³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อร่วมเรื่องเครื่องรางของขลังในเมืองชายแดนไทย ลาวและกัมพูชา ใน 2 ประเด็นคือการดำรงอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมร่วมสมัย และคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยลงพื้นที่สำรวจเครื่องรางอันเป็นความเชื่อร่วมและเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางโบราณอันเป็นเป้าหมายหลักของงานวิจัย 5 ชนิด คือ งั้ อั้ง เป้อ พระกริ่งเขมร และพระปิดตา งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยา โดยลงพื้นที่เก็บข้อมูลในตลาดการค้าด่านชายแดนและวัดในพื้นที่ใกล้เคียงในเขตชายแดนไทย ลาวและกัมพูชา ในจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และจำปาสัก

ผลการศึกษาพบว่าทั้งคนไทย ลาวและกัมพูชา ต่างมีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับเครื่องรางร่วมกันคือ มีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางประเภทเขี้ยว งา เขา ตลอดจนเครื่องรางที่มาจากสัตว์ชนิดอื่นๆ รวมทั้งเครื่องรางจำพวกว่านยาและแร่ธาตุ เครื่องรางที่เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ นอกจากนี้ยังมีเครื่องรางเกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่นที่ผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนา ในตลาดการค้าเมืองชายแดน

¹ อาจารย์ประจำ สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

² อาจารย์ประจำ สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ สาขาวิชามนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เครื่องรางเหล่านี้ดำรงอยู่ในสถานะที่คาบเกี่ยวกันระหว่างความเป็นเครื่องรางและของที่ระลึก ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับวาทกรรมเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดเช่นเดียวกับของที่ระลึกอื่นๆ โดยเฉพาะวาทกรรมเกี่ยวกับความเป็นดินแดนซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาและวิถีแบบดั้งเดิมของลาว และความเป็นผู้เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์ของเขมร ในส่วนของเครื่องรางโบราณ 5 ชนิดซึ่งเป็นจุดเน้นของงานวิจัยคือ งั้ง อ้น เป้อ พระกริ่งเขมร และพระปิตตา พบว่าเครื่องรางในกลุ่มงั้ง อ้น เป้อ นั้นมีคติดั้งเดิมที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ส่วนพระกริ่งและพระปิตตา เป็นความเชื่อที่แพร่หลายในวัฒนธรรมพุทธ ผลการศึกษาในประเด็นนี้พบว่า งั้งเป็นรูปแทนของพระศิวะ แม่เป้อเป็นรูปแทนของพระอุมา ส่วน อ้น ก็คือเครื่องรางที่แสดงการสวมกอดแสดงความรักใคร่กันระหว่างพระศิวะกับพระอุมา ส่วนพระกริ่งนั้นแม้ว่าคติดั้งเดิมในการสร้างจะหมายถึงพระโฆษชัยคุรุฯ พระพุทธเจ้าผู้ทรงคุณวิเศษในทางรักษาโรคตามคติมหายาน แต่เมื่อได้แพร่กระจายสู่ถิ่นอื่นความหมายด้านบุคคลของพระกริ่งก็อาจผันแปรไปตามองค์พระที่นับถือในแต่ละท้องถิ่นและแต่ละยุคสมัย เครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งไทยที่มักปรากฏที่ได้ฐานพระกริ่งเขมรอาจสืบค้นได้ว่าสื่อถึงความเป็นปฐมกำเนิด ดังนั้นตามคติแต่ดั้งเดิมในดินแดนแถบวัฒนธรรมร่วมไทย ลาว เขมร ความหมายด้านบุคคลของพระกริ่งเขมรโบราณอย่างพระกริ่งหน้าตักแตงจึงอาจหมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ปฐม อย่างไรก็ตามในบางท้องถิ่นโดยเฉพาะที่ปรากฏในยุคปัจจุบันพระกริ่งหน้าตักแตงก็อาจถูกสร้างให้หมายถึงพระอุปคุต องค์พระซึ่งเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นอีสานในนามพระผู้มีอิทธิฤทธิ์ผู้คอยคุ้มครองงานบุญผะเหวด ส่วนกรณีของพระปิตตาอาจสันนิษฐานได้ว่าความเชื่อในคติดั้งเดิมคือพระพิฆเนศหลังถูกแปรให้เป็นเทพผู้ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ความเชื่อร่วม, เครื่องรางของขลัง, เมืองชายแดน, ไทย-ลาว-กัมพูชา

ABSTRACT

The objective of this research aims to study the shared beliefs on amulets in the borderlands of Thailand, Laos and Cambodia. Two topics will be explored: firstly, the perception of the amulets in the context of relating contemporary culture ; and secondly, the local beliefs on the amulets before the contemporary era. The field research, exploring amulets which form shared beliefs, aims to collect data and to analyze the beliefs relating to five types of ancient amulets: *Ngang* (จั่ง), *In* (อิน), *Poe* (เปือ), *Khmer Phra Kring* (พระกริ่งเขมร), and *Phra Pit Ta* (พระปิตตา). The research methods in folklore were applied to the data collection in border markets and temples in the Thai–Lao–Cambodian borderlands of the provinces of Ubon Ratchathani, Sisaket, Surin, and Champasak.

The results of the study show as follows. Firstly, the Thai, Lao, and Cambodian societies have common beliefs on the amulets made of animal canine teeth, horns, elephant tusk, and other animal products. Moreover, these amulets can cover various types of medicinal herbs, minerals, basketworks, and sacred objects unifying between local and religious beliefs. In terms of social perception of the amulets, in Thai, Lao and Cambodian borderland societies accept that these talisman objects have a dual social status combining between amulets and local souvenirs. The mechanism of mass culture is the popular discourse on the abundance of Lao natural resources and Cambodian magic and mysticism. Secondly, in terms of local beliefs on amulets before the contemporary era in the borderlands of Thailand, Laos and Cambodia, it's found that five types of amulets among those were studied: *Ngang* (จั่ง), *In* (อิน), *Poe* (เปือ), *Khmer Phra Kring* (พระกริ่งเขมร), and *Phra Pit Ta* (พระปิตตา). The first three amulets can be traced back to the Brahmanism influence while the last two amulets relate to the popular culture of Buddhism. The *Ngang* can refer to a

Hindu god called Shiva, the *Poe* to a Hindu goddess called Uma, and the *In* to the fusion of Shiva and Uma. The meaning of *Phra Kring*, originally believed to be a representative of Bhaisatchaya Guru, one of Mahayana Buddhas, has been interpreted in a variety of ways, depending on the period of time and geographical areas. However, the numeric symbol similar to Number One in Thai (๑), which is always found under the base of the *Khmer Phra Kring* amulet, could be referred to as initial birth. Therefore, based on original beliefs in the shared cultural areas of Thailand, Laos, and Cambodia, *Phra Kring*, especially the one with a grasshopper-shaped like face, could mean the first Buddha. Nevertheless, this type of *Phra Kring*, in some areas, could basically be created to refer to *Phra Upaguta*, which means the protector. And *Phra Pit Ta* can be traced back to the god Ganesavara who was interpreted as the protector of the Buddhism.

Keywords: Shared Beliefs, Amulets, Borderlands, Thailand-Laos-Cambodia

1. บทนำ

เครื่องรางของขลัง เป็นคำที่ใช้เรียกอย่างรวม ๆ ถึงวัตถุที่เชื่อกันว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น บันดาลให้ผู้ครอบครองมีโชคลาภ เป็นที่รักแก่คนทั่วไป ตลอดจนแคล้วคลาดอยู่คงต่อสรรพอาวุธและอันตรายทั้งปวง เครื่องรางโดยทั่วไปหมายถึงทั้งวัตถุที่เกิดขึ้นเองซึ่งเชื่อกันว่ามีคุณวิเศษตามธรรมชาติ เช่น เหล็กไหล เพชรหน้าทั้ง แก้วโป่งขาม ฯลฯ และวัตถุที่สร้างขึ้นด้วยพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่น ตะกรุด ผ้าประเจียด แหวนพิรอด ฯลฯ โดยทั่วไปคำว่าเครื่องรางมักไม่ได้หมายรวมถึงวัตถุที่สร้างขึ้นในรูปขององค์พระ อย่างหลังนี้จัดเป็นอีกกลุ่มหนึ่งมีคำเรียกเฉพาะว่าพระเครื่อง วัตถุซึ่งมีอำนาจพิเศษตามความเชื่อทั้งสามกลุ่มนี้เรียกรวม ๆ ว่า เครื่องรางของขลัง อย่างไรก็ตามในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่าเครื่องรางของขลังและพระเครื่องในฐานะเป็นคำไวพจน์ซึ่งกันและกัน และสามารถใช้แทนกันได้ในบางบริบท

เครื่องรางของขลังเป็นวัฒนธรรมอีกชนิดหนึ่งที่แสดงออกถึงแนวความคิดความเชื่อ และหลักปรัชญาทางศาสนา จึงนับเป็นวัตถุที่ที่น่าสนใจในแง่ของความหมาย ในเขตพื้นที่วัฒนธรรมร่วมไทย-ลาว-เขมร โดยเฉพาะอีสานใต้และพื้นที่รอยต่อกับประเทศเพื่อนบ้านคือสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกัมพูชา อันเป็นพื้นที่ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ นับเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจในแง่ที่มีเครื่องรางโบราณหลากหลายชนิดหลงเหลืออยู่มากที่สุดภูมิภาคหนึ่ง โดยเฉพาะเครื่องรางในวัฒนธรรมเขมรโบราณที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาค อาทิ เครื่องรางรูปพระพิฆเนศและพระภควัมบดีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะหลายรูปแบบ พระกริ่งหน้าตักแตน เครื่องรางรูปบุคคลหน้าตาตุ้นที่เรียกว่างั่ง เครื่องรางรูปบุคคลหญิงชายที่เรียกว่าพองัด และแม่เปือ เป็นต้น เครื่องรางเหล่านี้หลาย ๆ ประเภทนั้นยังไม่ทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในคติใดกันแน่

การสำรวจข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า เครื่องรางโบราณเหล่านี้แม้จะเรียกกันตามรูปแบบทางศิลปะว่าพระเครื่องหรือเครื่องรางเขมร ก็ไม่ใช่พระเครื่องหรือเครื่องรางในวัฒนธรรมของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งทั้งเขมรหรือไทยโดยเฉพาะ หากแต่เป็นพระเครื่องโบราณในวัฒนธรรมร่วมของทั้งไทยลาวและเขมร ดังนั้นในแง่ การกลับไปหาต้นกำเนิดหรือร่องรอยของคติความเชื่อที่อาจยังหลงเหลืออยู่ในพื้นที่ชายแดนประเทศเพื่อนบ้านของเราเช่นในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและกัมพูชา เป็นต้น จึงนับว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งของ

การสร้างความรู้เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับคติที่ดำรงอยู่ของเครื่องรางเหล่านี้ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมร่วม

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมเครื่องรางของขลังในพื้นที่เมืองชายแดนไทย-ลาว-กัมพูชาใน 2 ประเด็นคือ (1) การดำรงอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมร่วมสมัย และ (2) คติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

3. ขอบเขตการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในตลาดการค้าเมืองชายแดนและวัดที่มีการจัดสร้าง พระเครื่องและเครื่องรางในรูปแบบเขมรโบราณดังนี้ ตลาดการค้าเมืองชายแดน 4 แห่งคือ (1) ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ (2) ตลาดช่องสง่า จังหวัดศรีสะเกษ (3) ตลาดช่องเม็ก จังหวัดอุบลราชธานี (4) ตลาดดาวเรือง แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และวัดที่มีการจัดสร้างพระเครื่องและเครื่องรางโบราณ 3 แห่ง คือ (1) วัดบัวระมัย จังหวัดศรีสะเกษ (2) วัดตะเคียนราม จังหวัดศรีสะเกษ (3) วัดกุดชุมพู่ จังหวัดอุบลราชธานี

ชนิดของเครื่องรางที่ศึกษา การศึกษาเครื่องรางที่เป็นความเชื่อร่วม งานวิจัยนี้ศึกษาสำรวจเครื่องรางทุกชนิดที่ปรากฏในด้านการค้าเมืองชายแดน การศึกษาคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิมในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเครื่องรางโบราณ 5 ชนิด คือ จิ้ง อีน เป้อ พระกริ่งเขมร และพระปิดตา

4. ผลการศึกษา

4.1 การดำรงอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมร่วมสมัย

การลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า ทั้งคนไทย ลาว และกัมพูชามีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังที่คล้ายคลึงกัน ทั้งเครื่องรางธรรมชาติและเครื่องรางที่สร้างขึ้น เครื่องรางจากธรรมชาติเท่าที่สำรวจพบอาจแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มย่อยคือ เครื่องรางประเภทเขี้ยวงา ที่อยู่อาศัยของสัตว์ สัตว์และพืชที่มีลักษณะพิเศษเหนือธรรมชาติ และเครื่องรางประเภทหินแร่ ส่วนเครื่องรางในกลุ่มที่มนุษย์สร้างขึ้นประกอบด้วย เครื่องรางที่เป็นเครื่องมือหาเลี้ยงชีพ ตะกรุดและ

แผ่นยันต์ เครื่องรางรูปบุคคลที่ไม่ใช่พระเครื่อง เช่น กุมารทองและนางกวัก รวมทั้งพระเครื่องสมัยใหม่ทั่วไป และเทวรูป อย่างที่พบเห็นทั่วไปในประเทศไทย

ส่วนเครื่องรางโบราณซึ่งประกอบด้วย เครื่องรางรูปบุคคลชายหญิง ที่เรียกกันว่า จิ้ง อีน เปอ และพระเครื่องโบราณเช่นพระกริ่งเขมร พระกริ่งหน้า ตึกแตน พระปิตตาซึ่งเป็นเครื่องรางกลุ่มเป้าหมายหลักของ การวิจัย พบว่า เครื่องรางเหล่านี้นับเป็นความเชื่อร่วมของทั้งไทย ลาว และกัมพูชา โดยเฉพาะ เครื่องรางในกลุ่ม จิ้ง อีน เปอ นั้นกล่าวได้ว่าเป็นความเชื่อร่วมที่โดดเด่น พบเห็น ได้เป็นจำนวนมากเกือบทุกร้านและในตลาดการค้าเมืองชายแดนทุกแห่งที่ลงพื้นที่ เก็บข้อมูล

การศึกษาในประเด็นการดำรงอยู่พบว่า ในตลาดการค้าเมือง ชายแดนเครื่องรางเหล่านี้ดำรงอยู่ในสถานะที่คาบเกี่ยวกันระหว่างความเป็น เครื่องรางและของที่ระลึก ข้อสรุปนี้มีที่มาจากข้อมูลหลายส่วน อาทิ ในแง่ของ ผู้ซื้อ ผู้วิจัยได้มีโอกาสสอบถามข้อมูลจากนักท่องเที่ยวผู้ซื้อเครื่องรางในตลาด ชายแดนพบว่า ผู้ซื้อไม่ได้สนใจเรื่องคุณของเครื่องรางอย่างจริงจัง แต่ซื้อเพราะ เห็นว่าเป็นของแปลก และตั้งใจจะเอาไว้เป็นของฝาก (วิรัช พรหมนาถ, สัมภาษณ์) ในแง่ของการขายก็พบว่า ร้านขายเครื่องรางส่วนใหญ่ไม่ได้ขายเครื่องราง อย่างเดียว เครื่องรางส่วนมากมีวางขายคู่กับของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ เช่น เครื่องแกะสลัก เครื่องหยา อัญมณี ตลอดจนเครื่องยาสมุนไพร เป็นต้น ส่วนผู้ขายเองพบว่า ส่วนใหญ่มักไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับเครื่องรางอย่างจริงจัง อาทิ เมื่อสอบถามถึงคุณของเครื่องรางแต่ละชนิด ก็มักให้คำตอบสำเร็จรูปสำหรับ เครื่องรางเกือบทุกประเภทว่าช่วยให้ “มีโชคมีลาภ” “ทำมาค้าขึ้น” ทั้งที่โดยปกติ เครื่องรางของขลัง แต่ละชนิดมักให้คุณที่แตกต่างกัน หรือหากสอบถามถึงคติ ความเชื่อในระดับลึกกว่าเช่นความหมายด้านบุคคลของเครื่องรางเป็นต้นก็มักไม่ได้ คำตอบ ต่างจากผู้ขายที่เป็นนักสะสมพระเครื่องหรือเขียนพระในฝั่งไทย ที่มักให้ คำตอบได้ชัดเจนในหลายแง่มุม อาทิ ชื่อรุ่น มวลสาร พิพุทธาภิเษกเป็นต้น ทั้งนี้ เพราะเครื่องรางของขลังในสนามพระเครื่องฝั่งไทยกับเครื่องรางในตลาดการค้า เมืองชายแดนดำรงอยู่ในสถานะที่แตกต่างกัน ผู้ขายเครื่องรางในตลาดการค้า ด่านชายแดนไม่จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเครื่องรางในระดับลึก ก็เพราะว่าไม่ใช่ สิ่งจำเป็นสำหรับการขายเครื่องรางในฐานะของที่ระลึก

ในอีกทางหนึ่ง สินค้าพื้นเมืองเมืองและของที่ระลึกนั้นก็มีคุณสมบัติ บางประการคือความเชื่อมโยงกับวาทกรรมเกี่ยวกับถิ่นกำเนิด อาทิ ชื่อเสียงในแง่

การเป็นดินแดนที่มีวัดอันมีคุณภาพและการส่งสมความชำนาญของคนในท้องถิ่น เป็นต้น สินค้าประเภทเครื่องรางก็ดูไม่ต่างกัน ชื่อเสียงของเครื่องรางของขลังของประเทศเพื่อนบ้านในการรับรู้ของคนไทยนั้นผูกโยงอยู่กับวาทกรรมในวัฒนธรรมทางไสยศาสตร์บางประการ ในกรณีของลาว วาทกรรมเกี่ยวกับลาวคือความเป็นดินแดนที่ยังคงรักษาวัดธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมไว้ได้ และยังคงมีพื้นที่ป่าเขาลำเนาไพรตามธรรมชาติ ซึ่งเหมาะสำหรับการหลีกเร้นเพื่อบำเพ็ญเพียรของผู้ประสงค์อำนาจทางจิต ส่วนเขมร แต่ไหนแต่ไรมาเรารับรู้ผ่านวาทกรรมที่ปรากฏอย่างแพร่หลายว่าชาวเขมรคือผู้เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์

4.2 คติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

ในจุดประสงค์ข้อที่ 2 งานวิจัยนี้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเชื่อในปัจจุบันเกี่ยวกับเครื่องรางและพระเครื่องโบราณ 5 ชนิดคือ จั่ง เป๋อ อื่น พระกริ่ง เขมร และพระปิดตา ทั้งนี้เพราะว่าเครื่องรางเหล่านี้เป็นเครื่องรางโบราณ ซึ่งบางชนิดนั้นไม่มีใครทราบแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในคติใดกันแน่ เป้าหมายของงานวิจัยนี้คือการพยายามจะสืบค้นร่องรอยที่มีอยู่เพื่อปะติดปะต่อเป็นคำตอบในประเด็นคติความเชื่อที่คาดว่าจะจะเป็นคติในวัฒนธรรมดั้งเดิม ในกลุ่มนี้สามารถแบ่งกลุ่มข้อมูลได้ 2 กลุ่มหลักๆ คือ เครื่องรางรูปบุคคลที่มีใช้พระเครื่อง และพระเครื่องโบราณ

4.2.1 เครื่องรางรูปบุคคลที่ไม่ใช่พระเครื่อง

เครื่องรางรูปบุคคลที่ไม่ใช่พระเครื่องในที่นี้หมายถึงเครื่องรางที่สร้างขึ้นเป็นรูปบุคคลแต่ไม่ได้หมายถึงบุคคลที่เป็นพระในพระพุทธศาสนา ทั้งพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ตลอดจนพระสาวกรูปใดรูปหนึ่ง เครื่องรางในกลุ่มนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มดังนี้คือ เครื่องรางที่มีลักษณะร่วมในแง่การเปลือยกายและแสดงอวัยวะเพศคือ จั่ง เป๋อ และพองัด และเครื่องรางในรูปการสวมกอดแสดงความรักใคร่ระหว่างชายหญิงคืออื่น

4.2.1.1 จั่ง เป๋อ และพองัด

4.2.1.1.1 ลักษณะทั่วไปของจั่งและเครื่องรางในกลุ่มเดียวกัน

จั่งคือเครื่องรางรูปบุคคลชนิดหนึ่ง ที่คนไทยบ้างก็เรียกว่าพระจั่งบ้างก็เรียกว่าไอ้จั่ง ทางอีสานและลาวเรียกเครื่องรางชนิดนี้ว่าพระอิห่่าง รูปลักษณะโดยทั่วไปของจั่งเป็นเครื่องรางรูปบุคคลในท่ายืนสมาธิบน

ฐานบัวคล้ายกับพระพุทธรูป แต่จะมีลักษณะพิเศษที่ต่างจากพระพุทธรูปคือ ร่างกายท่อนบนจะเปลือยเปล่า ไม่มีผ้าจีวรหรือสังฆาฏิ ตรงยอดเกศจะเอียงไปทางด้านขวาไม่ตรงแบบพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษอีกบางประการ คือมักทำให้มีหน้าตาตุตัน ปากคล้ายคนกำลังแสบะยืม และดวงตามักทำให้ ปูดโปนออกมา หรือไม่ก็ใช้รัตนชาติสีแดงทำเป็นดวงตา ชนิดนี้จึงเรียกกันว่า “จิ้งตาแดง”

ภาพที่ 1 จิ้งตาแดงที่ตลาดช่องเม็ก แม่เปือหรืออาตันที่ตลาดช่องสะง่า พองัดที่ตลาดช่องสะง่า

ส่วนเปือเป็นเครื่องรางรูปบุคคลทำด้วยโลหะ เช่นเดียวกับจิ้ง ส่วนใหญ่มักทำเป็นรูปผู้หญิงเปลือย นั่งถ่างขาเผยอวัยวะเพศ หรือไม่ก็เอื้อมมือสอดเข้าไปจับอวัยวะเพศ นอกจากเปือ ก็ยังมีเครื่องรางอีกชนิดหนึ่งที่สร้างในลักษณะคล้ายคลึงกันแต่เป็นเพศชายเรียกกันว่าพองัด

เครื่องรางทั้ง 3 ชนิดนี้ เป็นเครื่องรางที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เนื่องจากมีลักษณะร่วมกันบางประการคือการเปลือยกายและการแสดงอวัยวะเพศ จิ้งแม้ต่างออกไป อย่างไรก็ตาม ก็มีทั้งบางชนิดที่สร้างในลักษณะที่คล้ายพองัดคือประทับในท่าอื่นๆ ที่ไม่ใช่ทำนั่งสมาธิ เช่นนั่งชันเข่าในท่ามหาธาราชลีลา หรืออาจจะนั่งถ่างขา และเอื้อมมือสอดได้เข้าไปจับอวัยวะเพศ

4.2.1.1.2 คติความเชื่อในปัจจุบัน

คติความเชื่อและการอธิบายเกี่ยวกับจิ้งมีหลายกระแส ทั้งกระแสหลักและกระแสรองๆ ลงไปคตินี้ ความเชื่อกระแสหลักเชื่อว่า จิ้งเป็นเครื่องรางทางเสน่ห์และเป็นของต่ำจึงต้องห้อยไว้ที่สะเอว ทั้งยังมีวิธีบูชาที่แปลกพิสดารกล่าวคือเชื่อกันว่าต้องเลี้ยงด้วยประจำเดือนของผู้หญิง ในแง่ความหมายด้านบุคคล เล่าขานกันว่าจิ้งคือพระที่ยังไม่ได้บวช หรือหมายถึงบุคคลที่ประสงค์จะบวชแต่ไม่ได้บวช ดังมีเรื่องเล่าว่า มีชายคนหนึ่งผิดหวังในด้านความรักตลอดมาจึงคิดจะบวช แต่ขณะกำลังทำพิธีอุปสมบทอยู่นั้น หญิงคนรักมาขอคืนดี จึงเปลี่ยนใจไม่บวช แต่เป็นเรื่องอศุจรรยที่หลังจากนั้นเขากลายเป็นคนเจ้าเสน่ห์ มีสาวน้อยสาวใหญ่มาติดพันมิได้ขาด เรื่องเล่าสาຍนี้เชื่อว่าชื่อที่เรียกว่า “จิ้ง” นั้นน่าจะมามีที่มาจากการประณามถึงความโง่งมของเขาที่แทนจะเลือกบวชเรียนในพระพุทธศาสนา กลับหลงในกามตัณหา และต่อมาผู้มีวิชาทางไสยศาสตร์ก็จับจุดนี้เป็นเคล็ดใน การสร้างเป็นเครื่องรางที่ใช้ทางเสน่ห์ รูปลักษณะของจิ้งจึงออกมาในลักษณะกึ่งความเป็นผู้บวชแต่ยังไม่บวชหรือบวชไม่สำเร็จ คือการไม่มีผ้าสังฆาฏีอย่างพระพุทธรูป หรือถือกันว่าเป็นพระที่ยังไม่ผ่านพิธีบิณฑบาตพระเนตรอันหมายถึงผู้ที่ดวงตายังถูกปิดบังอยู่ด้วยอบาย (“พระจิ้ง”, www.amuletforums.blog.spot.com : 2557)

2.1.1.3 ประเด็นวิเคราะห์และข้อสรุปเกี่ยวกับคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

ประเด็นที่น่าพิจารณาเกี่ยวกับความหมายด้านบุคคลของจิ้งข้างต้นนี้ก็คือ จิ้งเป็นเครื่องรางที่มีมาแต่โบราณ และการสร้างเครื่องรางด้วยวัสดุที่เป็นโลหะในสมัยโบราณซึ่งใช้วิธีการหล่อนั้นนับเป็นเรื่องยุ่งยาก เครื่องรางรูปบุคคลส่วนใหญ่ที่สร้างเป็นด้วยโลหะจึงมักเป็นบุคคลสำคัญ อาทิ ศาสดาหรือไม่กี่เทพเจ้าองค์สำคัญ ดังนั้นจึงดูไม่น่าเป็นไปได้ที่คติในการสร้างจิ้งจะมีที่มาจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับชายหนุ่มผู้บวชไม่สำเร็จดังกล่าวถึงข้างต้น

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบข้อมูลบางส่วนที่อาจช่วยไขปริศนาเกี่ยวกับเรื่องเล่าในคติข้างต้น จากการสัมภาษณ์พระครูธรรมวงศา เจ้าอาวาสวัดจอมเพชร ในแขวงจำปาสัก พบข้อมูลว่าคำว่าจิ้งนั้นมีหลายอย่าง เช่น จิ้งสังข์ทอง จิ้งสีโท จิ้งสินไซ เป็นต้น (พระครูธรรมวงศา, สัมภาษณ์) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ก็คือตัวละครสำคัญในเรื่องสินไซ หรือสังข์ศิลป์ไชย วรรณกรรมที่ค่อนข้างนิยมอย่างแพร่หลายในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คำว่าจิ้งในที่นี้จึงมี

ความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “พระ” ที่คนไทยใช้เป็นคำนำหน้าตัวละครในวรรณกรรม เช่น พระสังข์ พระลักษมณ์ พระราม เป็นต้น ความหมายของคำว่าเงี่ยงที่หมายถึงบุคคลที่เป็นพระแต่ไม่ใช่พระภิกษุผู้บวช หรือพระที่ไม่ได้บวช จึงมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าพระในความหมายที่ว่า หมายถึงบุคคลที่มีอำนาจพิเศษเหนือมนุษย์อย่างเทพเจ้าและตัวละครในวรรณกรรม ดังนั้นเรื่องเล่าเกี่ยวกับชายที่ไม่ได้บวชเพราะความลุ่มหลงในอิสตรีนั้นจึงน่าจะเป็นเรื่องเล่าที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความหมายนี้โดยไม่เข้าใจว่า “พระที่ไม่ได้บวช” ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่เรียกว่าเป็นพระเพราะมีอำนาจพิเศษ ไม่ได้หมายถึงบุคคลที่ประสงค์จะบวชแต่ไม่ได้บวชดังที่ปรากฏในเรื่องเล่า

ในประเด็นที่เกี่ยวกับเงี่ยงและเปื่อนี้ มีเครื่องรางที่ดูจะมีความเกี่ยวข้องกันอยู่อีกชนิดหนึ่ง คือพระเนื้อว่านและเครื่องรางในรูปลักษณะของแผ่นยันต์ที่เรียกว่า “พระสี่สะแรงเงี่ยง” หรือ “พระสี่สะรังเงี่ยง” เครื่องรางดังกล่าวบ้างก็ทำเป็นรูปบุคคลคล้ายเทวดายืนฉีกขา บ้างก็ทำเป็นรูปเทพหญิงนั่งถ่างขาและสอดมือผ่านหว่างขาและยกพนมขึ้นบริเวณอวัยวะเพศ เครื่องรางชนิดนี้มีที่สร้างอันเป็นต้นตำรับอยู่ที่เดียว คือวัดสามง่ามจังหวัดนครปฐม

การสำรวจข้อมูลพบว่าผู้มีผู้กล่าวถึงยันต์พระสี่สะแรงเงี่ยงของวัดสามง่ามไว้ดังนี้ว่า เป็นยันต์ที่มีที่มาอย่างเดียวกับยันต์นางพิมพ์ของหลวงปู่ฮ้าง วัดทองไทร จังหวัดนครปฐม และยันต์ภิกษุณี ของหลวงปู่อาบ วัดคลองจันทร์ จังหวัดชัยนาท ซึ่งทำเป็นรูปผู้หญิงยืนถ่างขาในขณะคลออดทาทก ยันต์เหล่านี้จึงสื่อคติเกี่ยวกับ “แม่” ผู้ให้กำเนิดเช่นเดียวกับคติเกี่ยวกับหัวด่านนอโม ทางเขมรเรียกยันต์เหล่านี้ว่า “อาทันฮี” หรือ “อาทันกระนุย” (ตรงกับคำบอกเล่าของเจ้าของร้านรายหนึ่งที่ช่องสง่างาที่เรียกเครื่องรางจำพวกเงี่ยงว่าอาทัน) ทางอีสานเรียกว่า “ครูหรี่ใหญ่” (สิงห์ ไตรมาส : www.kumanthongsiam.com : 2557) หรืออีกชื่อเรียกหนึ่งก็อาจเรียกว่า “อุมา”(สวิง บุญจิม, 2553 : 3)

หากพระสี่สะแรงเงี่ยง พระแม่อุมา ฮีเปื่อน เป็นเครื่องรางสายเดียวกัน เครื่องรางที่เป็นเพศชายซึ่งเป็นคู่ของเครื่องรางเหล่านี้คือปลัดขิก พองัด และเงี่ยงก็น่าจะเป็นเครื่องรางเดียวกันด้วย และทั้งหมดก็ล้วนแต่หมายถึงพระศิวะเพียงแต่สร้างขึ้นในรูปลักษณะต่างกัน ปลัดขิกสร้างขึ้นในรูปของศิวลึงค์ ส่วนพองัดและเงี่ยงก็คือพระศิวะในรูปของบุคคล

2.1.2 อื่น

2.1.2.1 ลักษณะทั่วไปและคติความเชื่อในปัจจุบัน

อันเป็นเครื่องรางอีกชนิดหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ ลักษณะโดยทั่วไปมักทำเป็นรูปหญิงชายกำลังสวมกอดแสดงความรักใคร่ โดยทั่วไปเชื่อกันว่าเป็นเครื่องรางทางเสน่ห์ อันเป็นเครื่องรางอีกชนิดหนึ่งที่มีความคลุมเครือในแง่ความหมายด้านบุคคล โดยทั่วไปเชื่อกันว่าอันเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ที่แทนเพศชายและเพศหญิงไม่ได้หมายถึงใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ

2.1.1.3 ประเด็นวิเคราะห์และข้อสรุปเกี่ยวกับคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

ในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในแขวงจำปาสักพบข้อมูลที่ต่างออกไปทั้งในแง่ของคติความเชื่อและความหมายด้านบุคคล อันมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “โนยนิ” และบางครั้งก็เรียกตามชนิดคุณสมบัติของเครื่องรางที่ใช้ในทางคงกระพันว่า “ของกันปิ่น” ประเด็นที่น่าสนใจคือโนยนิเป็นชื่อเรียกของเครื่องรางอีกชนิดหนึ่งคือ ศิวลึงค์และโยนิตามธรรมชาติ เช่นที่พบในร้านค้าเครื่องรางในจำปาสัก ก้อนหินที่มีลักษณะเป็นแท่งที่ติดคาอยู่ในหินอีกก้อนคล้ายอวัยวะเพศชายที่ติดคาอยู่ในอวัยวะเพศหญิง เรียกว่าโนยนิ นอกจากนี้ยังพบโนยนิที่เป็นไม้มีลักษณะคล้ายเถาวัลย์เส้นหนึ่งติดอยู่ในกระเปาะของเถาวัลย์อีกอันหนึ่งก็เรียกว่าโนยนิเช่นกัน ข้อมูลเหล่านี้ช่วยให้ ความกระจ่างเกี่ยวกับความหมายด้านบุคคลเกี่ยวกับอัน ว่าที่แท้แล้วอันก็เป็นสัญลักษณ์แทนพระศิวะและพระชายาคืออูมาเทวี อันจึงเป็นเครื่องรางสายเดียวกับั้ง เปือ พ่องัด และพระสีสะแรงงที่ได้กล่าวถึงก่อนหน้านี้ การตีความในแง่นี้ยิ่งชัดเจนขึ้นอีกเมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระครูธรรมวงศาเจ้าอาวาสวัดจอมเพชรในแขวงจำปาสัก เครื่องรางที่ไทยเราเรียกว่าอันนี้ นอกจากทางฝั่งลาวจะเรียกว่าโนยนิแล้ว ยังมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระสะแรงงอีกด้วย (พระครูธรรมวงศา, สัมภาษณ์)

อินที่ผู้วิจัยใช้สอบถามข้อมูล

โนยนิชนิดเป็นหินที่ตลาดช่องเม็ก

โนยนิชนิดเป็นไม้ที่ตลาดดาวเรือง

ในแง่ของการสร้างใหม่ไม่พบการสร้างเครื่องรางในกลุ่มนี้ขึ้นใหม่ในพื้นที่ขอบเขตการวิจัย เท่าที่สำรวจพบมีแต่เฉพาะเครื่องรางประเภทจิ้ง เป้อและพ้องัด เช่น จิ้งหลวงปู่ศุข วัดศรีลำยอง จังหวัดสุรินทร์ เป้อและพ้องัด หลวงปู่สาย วัดตะเคียนราม จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่าเครื่องรางชนิดนี้จัดสร้างโดยบุคคลซึ่งเป็นกลุ่มทุนจากภายนอก

2.2 พระกริ่งเขมร

2.2.1 ลักษณะทั่วไปและคติความเชื่อเกี่ยวกับพระกริ่ง

พระกริ่งคือพระเครื่องชนิดหนึ่ง ที่สร้างองค์พระให้เป็นโพรงกลวงเพื่อจะได้บรรจุเม็ดโลหะที่เรียกว่าเม็ดกริ่งไว้ข้างใน เมื่อเขย่าหรือเคลื่อนไหวก็จะเกิดเสียงดัง จึงเป็นที่มาของชื่อที่เรียกว่าพระกริ่ง คติเกี่ยวกับ พระกริ่งมีต้นกำเนิดมาจากการเคารพนับถือพระโฆษชยคุรุในทิเบต เชื่อกันว่าพระองค์เป็นพระพุทธรูปเจ้าที่มีคุณวิเศษโดดเด่นในแง่การรักษาโรคหรือเป็นผู้ถูกยกย่องให้เป็นพระพุทธรูปเจ้าแพทย์ตามคติมหายาน

รูปสัญลักษณ์ใต้ฐานพระกริ่งเขมร พระกริ่งหน้าตักแบนบัวพองมันที่ตลาดช่องสะง่า
(ภาพจาก Focus T, www.krusiam.com : 2557)

2.2.2 ลักษณะเฉพาะของพระกริ่งเขมร

พระกริ่งเขมรเป็นพระเครื่องที่มีลักษณะเฉพาะ แม้มีรูปแบบที่ต่างกั นออกไป แต่พระกริ่งกลุ่มนี้ก็ยังคงลักษณะบางประการที่หมายรู้ได้ว่าเป็นพระกริ่งเขมร สัญลักษณ์สำคัญคือเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งไทย และเครื่องหมายง่ามกากบาทคล้ายรูปตัวที (องค์ที่ทำเป็นรูปเต็มจะมีลักษณะคล้ายเครื่องหมายบวก แต่ส่วนใหญ่จะทำแบบลดรูปเพื่อให้มีที่ว่างสำหรับทำเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งจากเครื่องหมายบวกจึงกลายเป็นลักษณะคล้ายรูปตัวทีในภาษาอังกฤษ) นอกจากนี้พระที่มีอายุในรุ่นหลังมามีอีกบางส่วนก็นิยมสร้างเครื่องหมายอีกอย่างคล้ายรูปตัวนะในอักขระขอมที่ฐานพระด้านหน้า บางองค์ก็มีทั้งเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งที่ฐานล่างและอักขระคล้ายตัวนะที่ฐานด้านหน้า บางองค์ก็มีเฉพาะอักขระที่ฐานด้านหน้าเพียงอย่างเดียว

2.2.3 คติความเชื่อในปัจจุบัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับรูปแบบของพระกริ่งเขมรที่เป็นประเด็นสนใจของงานวิจัยนี้คือเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งและเครื่องหมายคล้ายตัวที ที่มักปรากฏอยู่ใต้ฐานพระดังกล่าวถึงข้างต้น ความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์นี้จะขาดหายไปในปัจจุบัน ต่างคนต่างตีความไปตามฐานความรู้ของตน

ผู้สนใจพระเครื่องและนักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าเครื่องหมายนี้อ่านว่า “โอม” ซึ่งเป็นคำนำหน้าบทสวดในศาสนาพราหมณ์ คำอธิบายเหล่านั้นนับว่าน่าสนใจ แต่ก็ดูเหมือนจะเป็นแค่การกล่าวตามๆกันมา จึงยังขาดคำอธิบายถึงที่มาที่ไปอย่างชัดเจน ในแง่สิ่งที่จะสร้างความรู้ขึ้นมาได้ก็คือการวิเคราะห์อย่าง

เชื่อมโยงข้อมูลที่ดีดำรงอยู่ในแหล่งต่างๆ อาทิ คติในรูปแบบของพระกริ่งเขมรเอง คติในพิธีกรรมและความเชื่อ เป็นต้น

2.2.4 ประเด็นวิเคราะห์และข้อสรุปเกี่ยวกับคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

พระกริ่งเขมรชนิดหนึ่งที่กล่าวกันว่าเป็นพระเครื่องที่เก่าแก่เรียกกันว่า พระกริ่งหน้าตักแตน สืบเนื่องจากรูปแบบทางศิลปะที่มักสร้างส่วนพระพักตร์ให้มีขนาดใหญ่เป็นรูปคล้ายสามเหลี่ยมหน้าจั่วกลับหัว พระเนตรเป็นร่องลึก พระเกศา และพระเศศเป็นปมขนาดใหญ่ มองดูรวมๆ คล้ายกับหน้าตักแตน พระกริ่งหน้าตักแตนแบ่งเป็นชนิดย่อยๆ โดยใช้ลักษณะของฐานบัวเป็นเกณฑ์ได้ 5 แบบ พระกริ่งตักแตนที่ได้รับความนิยมมากที่สุดเพราะถือว่าเป็นพระที่มีความเก่าแก่มากกว่ารูปแบบอื่นก็คือพระกริ่ง“บัวพองมัน” ซึ่งตรงฐานบัวทำเป็นรูปขดกลมๆ คล้ายกับเลขหนึ่งไทยแต่มีวงซ้อนกันหลายชั้น ประเด็นที่น่าตั้งข้อสังเกตก็คือ พองมันเป็นเครื่องหมายในระบบอักษรโบราณ ซึ่งมีชื่อเรียกอีกสองสามอย่าง เช่น ตาไก่ นฤหิต และพินธุ เป็นต้น ดังนั้นพองมันที่ว่านี้ก็คือเครื่องหมายพินธุ และเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งไทยที่ฐานองค์พระก็คือเครื่องหมายพินธุ ที่ตามพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ของไทย อาทิ ในพิธีกรรมการลงนะหรือการกระทำตัวนะ ซึ่งถือเป็นอักขระศักดิ์สิทธิ์ใช้เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นจุดเริ่มต้น หรือความเป็น “ปฐมกำเนิด”

อีกเครื่องหมายหนึ่งคืออักขระคล้ายตัวนะในอักษรขอม (𑊎) ที่มักปรากฏที่ฐานด้านหน้าของพระกริ่งเขมรโดยเฉพาะพระกริ่งในสมัยหลังนั้น ก็สื่อความถึงคติเกี่ยวกับความเป็น “ปฐมกำเนิด” เช่นเดียวกัน นะตัวนี้มีชื่อเรียกหลายอย่าง อาทิ “นะปถมัง” “นะปถมังพินธุ” “นะปฐุมกัป” เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนมีที่มาจากตำนานที่ว่าในตอนเริ่มต้นกับท้าวสทนต์พิพรหมได้เล็งญาณลงมายังพื้นพิภพที่ยังว่างเปล่าปราศจากสิ่งใดๆ เห็นพื้นพิภพขณะนั้นมีแต่ผืนน้ำซึ่งกำลังจะงวดกลายเป็นพื้นดินเข้าไปทุกที และทอดพระเนตรเห็นดอกบัวโผล่ผืนน้ำขึ้นมา 5 ดอก แต่ละดอกมีอักขระมีอักขระกำกับดอกละอักขระคือ นะ โม พุท ธา ยะ และแลเห็นเป็นรูปนะปฐุมกัปปรากฏบนพื้นระลอกน้ำประดุจว่าเป็นรากของดอกบัวทั้ง 5 แล้วจึงทรงกระทำวันทาการ และตรัสพยากรณ์ว่ากับนี้จะชื่อว่า ภัทรกัปมีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ 5 พระองค์ แล้วจึงทรงเอาหญ้าคาหว่านลงมา กลายเป็นแผ่นดิน จึงเริ่มมีมนุษย์ สัตว์ พืชพรรณ นับแต่นั้นมา (เทพย์ สาริกบุตร, 2538 : 3-4)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเครื่องหมายโอมหรือยันต์ปฐุมที่ฐานพระเครื่องกับเครื่องหมายตัวนะปฐุมกัปที่ปรากฏที่ฐานด้านหน้าของพระเครื่องโดยเฉพาะพระเครื่องในยุคหลังล้วนแต่สื่อความถึงคติเดียวกันคือความเป็น “ปฐุมกำเนิด” ความต่างของเครื่องหมายอาจเปลี่ยนไปตามคติของยุคสมัยแต่ยังคงแก่นหลักอันเดียวกัน

ขณะที่เครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งคือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นปฐุมกำเนิด อีกเครื่องหมายที่ปรากฏร่วมกันคือ เครื่องหมายง่ามกากบาทคล้ายเครื่องหมายบวก หรือเครื่องหมายคล้ายตัวทีในภาษาอังกฤษนั้น ก็น่าพิจารณาว่าหมายถึงจุดสิ้นสุดหรือพระนิพพาน ข้อพิจารณามีดังนี้

ในจำนวนชนิดฐานบัวทั้งหมดของพระกริ่งหน้าตักเตน นอกจากบัวพองมันแล้วบัวอีกชนิดหนึ่งที่น่าจะเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์มากกว่าจะเป็นเพียงรูปแบบทางศิลปะก็คือบัว เม็ดมะยม ลักษณะของฐานบัวชนิดนี้เป็นตุ่มนูนและมีเครื่องหมายง่ามกากบาทคล้ายเครื่องหมายบวกอยู่บนเม็ดบัว หากบัวพองมันเป็นสัญลักษณ์เดียวกับเครื่องหมายโอมที่อยู่ใต้ฐานพระ เครื่องหมายง่ามกากบาทคล้ายเครื่องหมายบวกบนบัวเม็ดมะยมก็อาจเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์เช่นเดียวกับเครื่องหมายง่ามกากบาทที่อยู่ใต้ฐานพระด้วยเช่นกัน

เช่นเดียวกับเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งหรือยันต์ปฐุม เครื่องหมายกากบาทคล้ายเครื่องหมายบวกเป็นเครื่องหมายอย่างหนึ่งที่มีความหมายในระบบเลขยันต์ของไทย ในหนังสือชื่อ **เลขยันต์ : แผนผังอันศักดิ์สิทธิ์** ของณัฐธัญ มณีรัตน์ ซึ่งปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “อิทธิพลของพุทธศาสนาหายานที่มีต่อระบбыันต์ในประเทศไทย” ณัฐธัญ ได้กล่าวถึงเครื่องหมายชนิดหนึ่งซึ่งเป็นรูปง่ามกากบาทปรากฏในวิธีการลงอักขระเพื่อลบผงใน “คัมภีร์ปถมัง” ว่าเริ่มต้นตั้งแต่การทำพิธีซึ่งหมายถึงจุดกำเนิดของสรรพสิ่งและจบลงที่จุดสิ้นสุดคือพระนิพพาน (ณัฐธัญ มณีรัตน์, 2553 : 102-103) ประเด็นที่น่าสนใจคือเครื่องหมายซึ่งแสดงจุดสิ้นสุดหรือสิ่งสูงสุดคือพระนิพพานซึ่งเรียกว่า “สุญนิพพาน” นั้นทำเป็นรูปง่ามกากบาทในรูปวงกลมดังนี้ ⊕ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าเครื่องหมายที่ใต้ฐานพระคือเครื่องหมายที่แสดงถึงทั้งจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุด ขณะที่เครื่องหมายโอมหรือยันต์ปฐุมคือกำเนิด เครื่องหมายบวกตัวนั้นก็คือสุญนิพพาน

แนวการตีความดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ชัดเจนหากพิจารณาที่ตัวอุณาโลมที่มักปรากฏในพระเครื่องโบราณจนถึงปัจจุบัน อุณาโลมคือเครื่องหมาย

ที่แสดงถึงทั้งกำเนิดอันเป็นจุดตั้งต้นและธรรมอันสูงสุดคือพระนิพพาน เพราะการเขียนอุณาโลมนั้นเริ่มต้นอย่างเดียวกับการเขียนยันต์ปฐมและต่อยอดขึ้นไปด้วยโลกุตรธรรมอันมีมรรค 4 ผล 4 จนถึงยอดปลายสุดคือพระนิพพาน 1 (เทพย์สาริกบุตร, 2501 : 2-6 อ้างถึงใน ญัฐธัญ มณีรัตน์, 2553 : 18)

2.2.3 คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระกริ่งเขมรในพื้นที่ขอบเขตการวิจัย

การสร้างพระกริ่งเขมรในพื้นที่ขอบเขตการวิจัยเท่าที่สำรวจพบมีดังนี้คือ พระกริ่งเขมรหลวงปู่สาย วัดตะเคียนราม ต.ตะเคียนราม อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ พระกริ่งเขมรหลวงปู่พา วัดบัวระมย์ ต.ตองปัด อ.น้ำเกลี้ยง จ.ศรีสะเกษ พระกริ่งหน้าตักแตงหลวงปู่คำบุ วัดกุดชมพู อ.พิบูลย์มังสาหาร จ.อุบลราชธานี

กรณีของพระกริ่งเขมรหลวงปู่พา เครื่องหมายที่ฐานพระในความเห็นของหลวงปู่พา ก็คือตัวเลขไทยทั่วไป (พระครูวรภิกขจานุรักษ์, สัมภาษณ์) ในการสร้างพระกริ่งเขมรของหลวงปู่สายก็เช่นเดียวกัน หลวงปู่สายให้ข้อมูลว่า ประสงค์จะแสดงความหมายแคว່เป็นการสร้างขึ้นครั้งแรกเท่านั้น (พระครูประกาศธรรมวัตร, สัมภาษณ์) กรณีของวัดตะเคียนราม นอกจากพระกริ่งเขมรการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่าทางวัดยังได้สร้างพระอุปัชฌาย์ตักแตงซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระกริ่งหน้าตักแตงขึ้นอีกด้วย ส่วนหลวงปู่คำบุให้ข้อมูลที่แตกต่างออกไป แต่สอดคล้องกับแนวการพิจารณาของงานวิจัยนี้ว่า เครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่งที่มีปรากฏได้ฐานของพระกริ่งเขมรนั้นคืออักขระตัวอุ ซึ่งหมายถึงตัวอุณาโลม ดังนั้นตามคำอธิบายของหลวงปู่คำบุอักขระอุที่มีปรากฏได้ฐานพระกริ่งเขมรนี้มีความเชื่อมโยงกับความหมายในประเด็นความเป็นปฐมกำเนิด เพราะหากย้อนกลับไปดูที่ได้อธิบายก่อนหน้านี้ก็จะพบว่าอุณาโลมก็คือรูปแบบหนึ่งของยันต์ปฐม ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความเป็นกำเนิดหรือต้นปฐมกับ นอกจากนี้หลวงปู่คำบุยังได้อธิบายความหมายของอักขระตัวอุอย่างเชื่อมโยงกับตำนานการก่อกำเนิดของโลกและพระพุทธเจ้าองค์ปฐมในเดียวกับการตีความในประเด็น พิธีกรรมการลงตวัณะและตำนานต้นกำเนิดปฐมกับ เพียงแต่อาจแตกต่างกันรายละเอียด กล่าวคือ หลวงปู่คำบุกล่าวถึงอักขระว่ามีแปดตัวคือ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ แต่ละตัวปรากฏในดอกบัวแปดดอก (เช่นเดียวกับอักขระนะ โม พุท ธา ยะ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ปรากฏในดอกบัวห้าดอกในต้นกำเนิดของปฐมกับ) ส่วนอักขระตัวอุนี้หมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ปฐมหรือพระพุทธเจ้าองค์แรกของกับ (พระครูพิบูลนวกิจ, สัมภาษณ์) เครื่องหมายนี้จึงแสดงร่องรอยของคติ

มหายาน ที่นับถือพระพุทธเจ้าแปดพระองค์ปรากฏในทิศทั้งแปด มีพระไวโรจนาพุทธะหรือพระพุทธเจ้าองค์ปฐมเป็นประธาน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าความหมายด้านบุคคลของพระกริ่งหน้าตักแตนรวมทั้งพระกริ่งเขมรอื่นๆตามคติแต่ดั้งเดิมในดินแดนแถบนี้จึงอาจหมายถึงพระพุทธเจ้าองค์ปฐม อย่างไรก็ตามคตินี้ก็อาจผันแปรไปตามองค์พระที่นับถือในแต่ละท้องถิ่น ในบางท้องถิ่นของพื้นที่ขอบเขตการวิจัย พระกริ่งหน้าตักแตนจึงอาจหมายถึงพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามพระผู้มีอิทธิฤทธิ์ผู้คอยคุ้มครองงานบุญ ดังเห็นได้จากการสร้างพระเครื่องของวัดตะเคียนราม ที่สร้างพระเครื่องพระอุปัชฌาย์ในรูปลักษณะแบบพระกริ่งหน้าตักแตน

พระกริ่งเขมรหลวงปู่สาย วัดตะเคียนราม

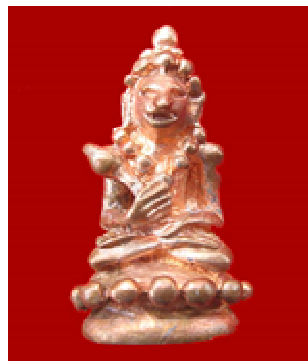
(ภาพจาก พจนานุกรม, [www. uamulet.com](http://www.uamulet.com) : 2557)

พระกริ่งเขมรหลวงปู่พา วัดบวรธรรมย์

เครื่องหมายใต้ฐานพระกริ่ง
เขมรหลวงปู่พา วัดบวรธรรมย์

พระกริ่งหน้าตักแตนหลวงปู่คำบุ
วัดกุดขมภู

พระอุคุตตักแตนพิมพ์เล็กหลวงปู่
สาย วัดตะเคียนราม

พระอุคุตตักแตนพิมพ์ใหญ่หลวงปู่
สาย วัดตะเคียนราม

2.3.1 ลักษณะทั่วไปของพระปิดตาเขมร

พระปิดตาเขมรมีรูปแบบทางศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่หมายรู้ได้ว่าเป็นพระปิดตาเขมรเช่นเดียวกับพระกริ่งเขมร ลักษณะโดยทั่วไปเป็นประติมากรรมรูปองค์พระ พระเศียรโล้น มีพระหัตถ์ 6 ข้าง ยกขึ้นปิดทวารต่างๆ ดังนี้ คู่หนึ่งปิดพระเนตร อีกคู่ปิดพระกรรณทั้งสองด้าน ส่วนอีกคู่หนึ่งพาดผ่านพระเพล่าไปปิดทวารหนัก บริเวณกึ่งกลางขององค์พระด้านหน้าและด้านข้างมักปรากฏเครื่องหมายหรืออักขระยันต์ขนาดใหญ่ โดยมากมักเป็นเครื่องหมายคล้ายเลขหนึ่ง ซึ่งก็น่าจะเป็นเครื่องหมายโอมหรือยันต์ปฐุมที่แสดงถึงความเป็นปฐุมกำเนิดเช่นเดียวกับที่ปรากฏได้ฐานพระกริ่งเขมรนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะทางศิลปะอื่นๆ เช่น องค์พระมักสวมก่าโลมื่อ สร้อยประจำ หรือสายธูร่า เป็นต้น

พระปิตดาเขมรที่ตลาดช่องสะงำ(หน้า)

พระปิตดาเขมรที่ตลาดช่องสะงำ(หลัง)

พระปิตดาที่ผู้วิจัยใช้สอบถามข้อมูล

การรักษารูปแบบโบราณดังกล่าวในพระเครื่องสมัยหลังที่ทราบแน่ชัดว่าผู้สร้างเป็นใคร ไม่ปรากฏอย่างแพร่หลายอย่างพระกริ่งเขมร เท่าที่สำรวจพบมีเพียง 2 สำนักและอยู่นอกขอบเขตพื้นที่การวิจัย คือพระปิตดาลวงพ่อโต โยโสธโร วัดบ้านกล้วย จังหวัดนครราชสีมา (สร้างประมาณปีพ.ศ. 2490 – 2500) และพระปิตดาพระครูพรหมสร (รอด) วัดบ้านไผ่ จังหวัดนครราชสีมา (ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับปีสร้างที่แน่นอน แต่ไม่เกินปีที่ท่านมรณภาพคือปีพ.ศ. 2500)

2.3.2 คติความเชื่อในปัจจุบัน

คติความเชื่อหนึ่งที่ค่อนข้างแพร่หลายในยุคปัจจุบันคือความเชื่อที่ว่าพระปิตดาหรือพระควัมปดี คือพระมหากัจจายนะ อย่างไรก็ตามเมื่อย้อนไปดูประวัติของพระมหากัจจายนะกลับไม่พบเรื่องเล่าที่พอจะเชื่อมโยงได้ว่าเป็นที่มา

ของความเชื่อนี้ จึงอาจเป็นไปได้ว่า การสร้างพระปิตดาตามคติดั้งเดิมอาจไม่ได้หมายถึงพระมหากัจจายนะ ดังที่เข้าใจกันในปัจจุบัน

2.3.3 ประเด็นวิเคราะห์และข้อสรุปเกี่ยวกับคติความเชื่อในวัฒนธรรมดั้งเดิม

การสร้างพระปิตดาในสมัยโบราณพบอย่างแพร่หลายในกรุแถบจังหวัดนครศรีธรรมราชและในพื้นที่วัฒนธรรมกลุ่มชนเขมรโบราณ พระปิตดาสองถินนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีเอกลักษณ์เฉพาะที่พอจะแยกออกได้หนึ่งในลักษณะที่ว่านั่นก็คือพระปิตดาเมืองนครจะมีเครื่องหมายง่ามกากบาทหลายแฉกที่เรียกกันว่า “เครื่องหมายดอกจันทน์” อยู่บนองค์พระ นอกจากพระปิตดาแล้วการสร้างพระเครื่องเป็นรูปพระพิฆเนศก็พบได้ทั่วไปทั้งในกรุนครและพระศิลาแบบเขมร ที่น่าสนใจคือทั้งสองถินนี้มีพระอยู่ส่วนหนึ่งที่สร้างเป็นรูปพระพิฆเนศปิตดา และมีอีกส่วนหนึ่งที่สร้างพระปิตดาให้มีรูปงูแผ่พังพานคุ้มครองพระหรือไม่ก็พันอยู่รอบองค์พระ ที่เรียกว่า “พระปิตดาพันงูพะกาฬ” จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาว่าสิ่งเหล่านี้เป็นแค่การปนเปื้อนของวัฒนธรรมสองแหล่งคือทั้งพุทธและพราหมณ์ โดยที่พระพิฆเนศปิตดาถูกสร้างขึ้นภายหลังเลียนแบบพระปิตดาในวัฒนธรรมพุทธ หรือที่แท้แล้วพระปิตดา ก็คือพระพิฆเนศในคติดั้งเดิม

ข้อมูลหนึ่งที่ที่น่าสนใจคือข้อมูลในงานวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย” ของจิรัสสา คชชิวะ งานวิจัยนี้กล่าวถึงการค้นพบโบราณวัตถุรูปเคารพที่เจดีย์ภูตลน ที่เมืองกโยกโสภ โกล์พุทาม ในประเทศพม่า เป็นรูปพระพิฆเนศปิตดาหันหลังชนกับ “ควัมปติ” ซึ่งยกมือขึ้นปิตดาเช่นเดียวกัน ควัมปตินี้ตามคติของพม่าเชื่อกันว่าเป็นเทพแห่งเวทมนตร์คาถาและเป็นอรหันต์ผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา ในอีกที่หนึ่งคือเจดีย์ชเวชันทอร์ ในเมืองพุทามทางพม่าตอนเหนือ ก็พบรูปพระพิฆเนศในลักษณะนั่งหันหลังชนกับเทพองค์อื่นตามมุมของเจดีย์ ซึ่งตีความได้ว่าน่าจะเป็นรูปเคารพที่สร้างขึ้นเพื่อรักษาพุทธสถาน ชาวพม่าเรียกรูปเคารพซึ่งพระพิฆเนศนั่งหันหลังชนกับควัมปตินี้ว่า “ควัม-กโย : ขยั : กัป” ซึ่งหมายถึงพระพิฆเนศ (จิรัสสา คชชิวะ, 2527 : 61) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าควัมปติก็คือชื่อเรียกของพระพิฆเนศในบทบาทที่ถูกทำให้เป็นเทพผู้รักษาพระพุทธศาสนา และพระปิตดาหรือที่คนไทยเรียกว่าพระควัมปติในคติดั้งเดิมนั้นก็น่าจะหมายถึงพระพิฆเนศ

นอกจากจะเป็นพระเครื่องและเครื่องรางชนิดเดียวที่สร้างในรูปของการยกพระหัตถ์ขึ้นปิตพระพักตร์แล้ว ยังมีรูปแบบอื่นอีกหลายประการที่

แสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างพระปิตากับพระพิฆเนศ ที่สำคัญคือเครื่องหมายดอกจันทน์ที่มักปรากฏในพระปิตาโบราณเมืองนครศรีธรรมราช และที่ปรากฏในพระปิตาชนิดที่เรียกว่าพระปิตาพังพะกาฬ

เครื่องหมายง่ามกากบาทหลายแฉกที่นิยมเรียกกันว่าเครื่องหมายดอกจันทน์นี้น่าจะเป็นเพียงการเรียกตามลักษณะที่คล้ายคลึงกับเครื่องหมายดอกจันทน์ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงการหมายเหตุหรืออ้างอิง ทั้งนี้เพราะเครื่องหมายดอกจันทน์เป็นเครื่องหมายในระบบอักษรที่เพิ่งเกิดขึ้นยุคหลังและไม่เคยปรากฏว่าเครื่องหมายนี้จะมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมทางไสยศาสตร์ ทางหนึ่งที่น่าจะเป็นไปได้ก็คือเครื่องหมายดอกจันทน์ที่ว่านี้อาจหมายถึงรูปดอกบัวที่ปรากฏในเชิงสัญลักษณ์อย่างแพร่หลายในวัฒนธรรมไสยศาสตร์และศาสนาของทั้งพุทธและฮินดู

ในแง่มุมของการตีความอย่างเชื่อมโยงกับพระพิฆเนศ เครื่องหมายดอกจันทน์นี้อาจหมายถึงดอกบัวซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทน “จักรา” (Chakras) ตามแนวคิดทางโยคะของปรัชญาฮินดูและพุทธแบบตันตญาณ ซึ่งเชื่อว่าในร่างกายของคนเรานั้นมีระบบของจักราที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนพลังงานต่างๆ จุดของจักราอาจมีมากมายในร่างกายของคนเรา แต่ในโยคะบางระบบโดยเฉพาะที่เน้นพลังศักดิ์หรือพลังทางเพศแนวเดียวกับตันตญาณ อาทิ โยคะคุนดาลินี (Kundalini Yoga) จักรที่สำคัญมีอยู่ 7 จุด ไถ่เรียงลงมาตั้งแต่ตรงกลางกระหม่อมเหนือศีรษะไปจนถึงตำแหน่งต่ำสุดคือบริเวณอวัยวะสืบพันธุ์ จักรแต่ละตำแหน่งมีสัญลักษณ์เป็นรูปดอกบัวเหมือนกัน แต่สีและลักษณะของบัวจะแตกต่างกันไป เช่น สัญลักษณ์รูปบัวในบางจักราอาจมีแค่สองกลีบ บางจักราอาจมีสี่ บางจักราอาจมีสิบ และสูงสุดคือพันทกลีบ เป็นต้น นอกจากนี้จักราแต่ละจุดก็ยังมีเทพประจำจักรา ที่น่าสนใจคือ จักรแรกในระบบโยคะคุนดาลินี ซึ่งเรียกว่า “มุลดารา” (Muladhara) นั้นมีพระพิฆเนศเป็นเทพประจำจักรา เครื่องหมายดอกจันทน์ที่มักปรากฏบนองค์พระปิตาโบราณจึงอาจหมายถึงรูปของจักรามุลดารา ส่วนผู้ที่ปรากฏร่วมกับองค์พระปิตาพังพะกาฬ ก็คือผู้ที่เปี่ยมขีดหรือสภาวะของพิฆเนศ และการสร้างรูปพระพิฆเนศให้มีเป็นเครื่องประดับดังกล่าวนี้จึงอาจมีต้นเค้ามาจากแนวคิดตามคติฮินดูที่ว่าจุดศูนย์กลางของจักรามุลดาราหรือที่เรียกว่า “พินธุ” (Bindu) นั้นมีลักษณะขดเป็นวงเหมือนงู (David T. Eastman, 1985 : 37)

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกว่า ทั้งในพระปิตดาสายใต้และเขมรมีพระปิตดาอีกชนิดหนึ่งที่สร้างเป็นรูปคล้ายทารกนั่งยองอยู่ในครรภ์มารดา เรียกกันว่า “พระปิตดากุมารในครรภ์” หรือ “พระปิตดาในครรภ์” พระปิตดาชนิดนี้ดูจะมีความเชื่อมโยงกับจักรามูลดารา เพราะ จักรานี้เป็นจักรากำเนิดซึ่งมีตำแหน่งอยู่ในคัมภีร์ของเพศหญิง

ทางด้านพุทธคุณที่เชื่อกันว่าพระปิตดามีพุทธคุณในทางโชคลาภและป้องกันอันตราย ก็ดูจะไม่ไกลกับความเชื่อเกี่ยวกับพระพิฆเนศ พระพิฆเนศเป็นที่นับถือในแง่โชคลาภและการทำมาค้าขึ้นของพวกพ่อค้าวาณิชมาแต่โบราณ (ไมเคิล ไรท, 2548 : 12, 47) นอกจากนี้ในอินเดียยังนับถือพระพิฆเนศในฐานะเทพผู้ป้องกันอันตรายประจำประตูเข้าออก (ไมเคิล ไรท, 2548 : 12) คิดนี้ก็จะตรงกันกับพระปิตดาที่เรียกอย่างว่าพระปิตทวาร

สรุป

การศึกษาวัฒนธรรมทางความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังในพื้นที่เมืองชายแดนในงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ทั้งคนไทย ลาว และกัมพูชามีความเชื่อในวัฒนธรรมเครื่องรางร่วมกัน ปัจจัยสำคัญก็คือการอยู่ในสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงและมีพัฒนาการทางสังคมในแบบเดียวกัน โดยเฉพาะการเป็นสังคมเกษตรกรรมที่นับถือผีและการรับอิทธิพลทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์จากอินเดีย เครื่องรางในตลาดการค้าอาจดำรงอยู่ในบริบทเฉพาะอีกบริบทหนึ่งในสถานะที่เป็นสินค้าในแหล่งท่องเที่ยวของเมืองชายแดนจึงมีสถานะที่คาบเกี่ยวระหว่างความเป็นเครื่องรางและของที่ระลึก ในประเด็นเกี่ยวกับเครื่องรางโบราณ ความคิดความเชื่อในปัจจุบันที่ถูกสร้างขึ้นในหลายกระแสมีทั้งที่สอดคล้องและขัดแย้งกันอยู่ในที่ การกลับไปหาข้อมูลในประเทศเพื่อนบ้านด้วยความคาดหวังว่าจะยังคงปรากฏร่องรอยของคติดั้งเดิม ช่วยให้ได้อบบูลบางด้านที่แตกต่างไปจากวาทกรรมและความเชื่อที่ไหลเวียนอยู่ในสังคมของเราแต่เพียงอย่างเดียว แต่ก็อาจไม่มีข้อสรุปสำเร็จรูปจากปากคำของผู้ให้ข้อมูล ในหลายกรณีจึงจำต้องอาศัยข้อมูลหลายด้านเชื่อมโยงปะติดปะต่อกัน ในแง่ข้อมูลจากผู้สร้างที่คาดว่าจะเป็นผู้สืบทอดความรู้ ร่องรอยของคติดั้งเดิมนั้นยังหลงเหลืออยู่แม้จะถูกครอบงำจากความคิดความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้นในเชิงพาณิชย์มากแล้วก็ตาม จึงเป็นหน้าที่ของนักวิชาการที่สนใจทางด้านนี้ที่ต้องเร่งสืบเสาะค้นหาข้อมูลก่อนทุกอย่างจะเลือนหายไปจนไม่เหลือเค้าความรู้ใดตกทอดไปยังคนรุ่นหลัง

เอกสารอ้างอิง

- จิรัสสา คชาชีวะ. (2527). “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2538). **คัมภีร์นะ ๑๐๘**. กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ณัฐธัญ มณีนรัตน์. (2553). **เลขยันต์ : แผนผังอันศักดิ์สิทธิ์**. กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ
- ไมเคิล ไรท. (2548). **พระพิฆเนศ มหาเทพฮินดู ในชมพูทวีปและอุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สวิง บุญเจิม. (2553). “ยันต์อีสาน” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่อง “เครื่องราง ของขลัง วัฒนธรรมชาวพุทธในสุวรรณภูมิ” 19 – 20 สิงหาคม ณ สถาบันพิพิธภัณฑการเรียนรู้แห่งชาติ กรุงเทพฯ.
- David T. Eastman. (1985). “Kundalini Demystified”, *Yoga Journal* (September/October page 37).

เว็บไซต์

- พจนานัดอิน. (2557) **พระเครื่องเมืองศรีสะเกษ**. สืบค้นเมื่อ 13 กรกฎาคม 2557, จาก www.uamulet.com.
- พระจ้ง. **วิจารณ์พระเครื่อง**. สืบค้นเมื่อ 9 มิถุนายน 2557 จาก www.amuletforums.blogspot.com.
- สิงห์ ไตรมาส. สืบค้นเมื่อ 26 ธันวาคม 2557, จาก www.kumantongsiam.com.
- Focus T. “กระดานสนทนา”. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2557, จาก www.krusiam.com.

รายการสัมภาษณ์

- พระครูประกาศธรรมวัด (หลวงปู่สาย ปาโมกโข). เจ้าอาวาสวัดตะเคียนราม. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2557

พระครูพิบูลนวกิจ (หลวงปู่คำบุ คุดตจิตโต). เจ้าอาวาสวัดกุดชุมภู. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2556.

พระครูวรกิจจานุรักษ์ (หลวงปู่พา อธิโว). เจ้าอาวาสวัดบัวระมัย. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2557.

พระครูธรรมวงศา. เจ้าอาวาสวัดจอมเพชรเทพนิมิตวนาราม แขวงจำปาสัก สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2556.

วีรชัย พรมณาค. ผู้ซื้อในตลาดด่านชายแดนช่องเม็ก. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2556.